

ELEKTRA PRO

– Elektroninen julkaiseminen ja julkaisujen verkkovälitys

Loppuraportti

Toimittanut Eeva-Liisa Aalto

Helsinki 2001

URN:NBN:fi-fe20011209 (PDF-versio)

LUKIJALLE

1. ELEKTRA PRO -PROJEKTI
  - 1.1 Taustaa
  - 1.2 Tavoitteet
  - 1.3 Projekti osallistujat ja vastuut
  - 1.4 Resurssit, organisointi ja toteutus
  - 1.5 Yhteydet muihin hankkeisiin

- 2 ELEKTRAN AINEISTON KÄSITTELY, JAKELU JA KÄYTTÖ
  - 2.1 Elektran tuotantoprosessi
  - 2.2 Aineiston saanti
  - 2.3 Tiedostoformaattit
  - 2.4 Aineiston levitys – tietokanta ja kotisivut
    - 2.4.1 Elektran tekniset toimintaedellytykset
    - 2.4.2 IP-osoitteiden hallinnointi
    - 2.4.3 Tiedottaminen Elektra-palvelusta
    - 2.4.4 Elektran aineiston käyttö
    - 2.4.5 Huomioita Elektran aineistoista
  - 2.5 Elektra-tietokannan viitetietojen siirtäminen ARTO-tietokantaan
  - 2.6 Yhteenveto Elektra-aineiston käyttötavoista
    - 2.6.1 Elektran käyttö maaliskuussa 2001
    - 2.6.2 Elektran käyttö kesällä 2001
    - 2.6.3 Elektran käyttö tulevaisuudessa

- 3 TEKIJÄNOIKEUSRATKAISUT ELEKTRA PRO -PROJEKTISSA
  - 3.1 Verkkolisensointi
  - 3.2 Tekijänoikeuksien hallinnointi
  - 3.3 Elektra Pron jatko

- 4 ELEKTRA UUSILLE URILLE

- 5 VIITTEET JA LIITTEET
  - Liite 1: Kirje kustantajille uuden valtakirjan saamiseksi 18.5.2000
  - Liite 2: Kirje tekijöille uuden valtakirjan saamiseksi lokakuu 2000

Elektran logo: Harri Heikkilä

LUKIJALLE

Elektra Pro on opetusministeriön Tietoyhteiskunta-ohjelmaan liittyvä hanke, joka on toiminnallaan pyrkinyt edistämään kotimaisen tieteellisen aineiston elektronisen julkaisemisen ja julkaisujen välittämisen edellytyksiä. Se on välitön jatke Elektra I- ja Elektra II -projekteille, joissa nykyiset projektipartnerit, Helsingin yliopiston kirjasto (HYK), Kopiosto ry ja Tieteellisten seurain valtuuskunta (TSV), olivat mukana laajemmassa Helsingin yliopiston kirjaston koordinoimassa konsortiossa. Elektra Pro:ssa projektin vetovastuu siirtyi Tieteellisten seurain valtuuskunnalle ja konsortio supistui mainittuihin projektin käytännön toiminnasta jo aikaisemminkin vastanneisiin partnereihin.

Elektra-projektin ensimmäisen vaiheen lähtökohtia ja tuloksia on selvitetty monipuolisesti laajassa loppuraportissa. Siinä on tuotu esille myös jatkokehittämistarpeita, jotka pyrittiin ottamaan huomioon Elektran II-vaiheeseen siirryttäessä. Elektran I- ja II-vaiheen raportit antavat kuvan projektissa noudatetuista tekijänoikeusperiaatteista sekä dokumenttien hankintaan ja tuotantoon liittyvistä ratkaisuista, joihin myös Elektra Pro on perustanut toimintansa. Näitä perusasioita ei ole tässä raportissa enää kerrattu, vaan huomio on kiinnitetty niihin tekijöihin, jotka ovat osaltaan tehneet mahdolliseksi Elektra-tietokannan tarjoamisen yhä laajemmalle käyttäjäkunnalle. Elektran I- ja II-vaiheen raportit löytyvät projektin kotisivuilta <http://www.lib.helsinki.fi/elektra/>.

Elektra Pro:n loppuraportti on hyväksytty johtoryhmässä, johon ovat kuuluneet professori Paul Fogelberg Tieteellisten seurain valtuuskunnasta (pj.), filosofian lisensiaatti Riho Grünthal Tieteellisten seurain valtuuskunnasta, kehittämisjohtaja Juha Hakala Helsingin yliopiston kirjastosta, ylikirjastonhoitaja Esko Häkli Helsingin yliopiston kirjastosta, johtaja Jukka-Pekka Timonen Kopiosto ry:stä sekä julkaisupäällikkö Eeva-Liisa Aalto Tieteellisten seurain valtuuskunnasta. Hän on toiminut myös projektipäällikkönä.

Loppuraportin on koontanut ja yleisiltä osiltaan työstänyt Eeva-Liisa Aalto. Tuotantoprosessista, aineiston saannista, lukumääristä ja tiedostoformaateista, Elektran kotisivuista, tietokannasta ja Arto-yhteyksistä, aineiston käytöstä ja tilastoista ovat raportoineet projektin teknisestä tuotantoprosessista keskeisesti vastanneet Jyrki Ilva ja Jani Stenvall Helsingin yliopiston kirjastosta. Tekijänoikeuksien hankinnasta ja hallinnoinnista, aineiston lisensoinnista ja tekijänoikeuskorvausten tilityksestä ovat kirjoittaneet Jukka-Pekka Timonen ja Johanna Vuorenrinne Kopiosto ry:stä.

Loppuraportti on saatavissa vain elektronisessa muodossa ja se on luettavissa ja tulostettavissa Elektra-projektin kotisivuilta <http://www.lib.helsinki.fi/elektra/>. Raportin muuntamisesta verkkojulkaisuksi ja sen ulkoasusta on vastannut Jyrki Ilva.

1 ELEKTRA PRO -PROJEKTI

1.1 Taustaa

Kansainvälisten tieteellisten aikakauslehtien verkkotarjonta on viime vuosina kasvanut räjähdysmäisesti. Lehtiä on saatavana sekä vapaassa levityksessä että suurten kansainvälisten kustantajien julkaisemina maksullisesti. Suomessa Kansallinen elektroninen kirjasto (FinELib) tarjosi maaliskuussa 2001 tiedeyhteisön käyttöön 3500 ulkomaista tieteellistä lehteä, ja tulevaisuudessa lisensoitujen lehtien määrä kasvanee edelleen. Tämä on lisännyt tarvetta saattaa myös kotimaista aineistoa elektronisessa muodossa verkkojakeluun. Kotimaisten tieteellisten lehtien elektroniset versiot ovat kuitenkin edelleen harvinaisia, ja Elektra onkin pyrkinyt osaltaan edistämään tieteellisen julkaisu- ja jakelu- ja julkaisutoiminnan elektronisointumista kotimaisen tekijänoikeuden alaisen tieteellisen artikkeliaineiston kokoajana, julkaisijana, jakelijana ja arkistojana.

Elektra Pro – Elektroninen julkaiseminen ja julkaisujen verkkovälitys -hanke jatkaa vuonna 1997 käynnistettyä Elektra-projektia ja sen II-vaihetta, joka päättyi 31.3.2000. Elektran ensimmäinen vaihe keskittyi voimakkaasti julkaisijoille suunnatun digitointi- ja välityspalvelun kehittämiseen. Tuloksina olivat toimiva elektronisen aineiston julkaisu- ja jakelu ympäristö, suhteet tieteellisiin julkaisijoihin aineiston toimittajina ja sopimusmekanismit tieteellisen aineiston tekijänoikeuksien hankkimiseksi sekä järjestelmät niiden hallinnoimiseksi.

Toisen vaiheen aikana Elektrassa toteutettiin artikkelipankki-konsepti. Lehtivalikoima arvioitiin ja kartoitettiin ne humanistis-yhteiskuntatieteellistä tutkimusta edustavat lehdet, jotka on tarkoitus saada mukaan palveluun. Tietokannassa jo olevien lehtien vuosikerrat täydennettiin kattaviksi ja satunnaisnumerot karsittiin pois. Toisen vaiheen aikana aineistoa karttui niin, että tietopankissa oli mukana artikkeleja yli 30 tieteellisestä sarjasta sekä lisäksi väitöskirjoja. Dokumenttien kokonaismäärä oli vuoden 1999 lopussa runsaat 5000 (5104), ja uutta aineistoa on tallennettu jatkuvasti lisää.

Projektin kannalta merkittävä edistysaskel otettiin siinä vaiheessa, kun Elektra-tietokanta avautui aikaisempaa laajempaan käyttöön yliopistojen verkoissa. Alkuaanhan käyttöä haluttiin testata rajoitetussa käyttöympäristössä, ja Elektran artikkelit olivat luettavissa ja tulostettavissa korvausta vastaan vain seitsemässä kirjastossa, joissa koekäyttö alkoi syksyllä 1997. Kovin harva lukija kuitenkin löysi Elektran ja vielä harvempi halusi tulostaa lukemansa paperille. Kokeilun perusteella voitiin vetää ainakin se johtopäätös, että projektin jatkoa ei kannattanut rakentaa rajatun käyttömahdollisuuden varaan, vaan oli syytä keskittyä käyttäjäpalveluiden laajentamiseen.

Projektin alkuvaiheessa huomio keskitettiin julkaisupalvelun kehittämiseen ja aineiston digitoimiseen. Olikin tärkeää luoda yhteyksiä kustantajiin ja testata teknistä tuotantoympäristöä, kokeilla eri menetelmiä ja välineitä dokumenttien saattamiseksi verkkojakeluun soveltuvaan muotoon ja hahmottaa tuotannon kustannuksia. Kun kyseessä olivat ensimmäiset kokeilut kotimaisten tieteellisten aikakauslehtien artikkeleiden uudelleen julkaisemiseksi verkkoympäristössä, oltiin luomassa uusia käytäntöjä myös tekijänoikeuksien osalta. Sopimusmekanismien kehittyessä voitiin tietokannan käyttöä laajentaa kontrolloidun kirjastoympäristön ulkopuolelle yliopistojen paikallisverkkoihin.

Ensimmäinen lisenssisopimus avasi Helsingin yliopiston paikallisverkkoon kuuluville koneille pääsyn Elektra-tietokantaan, jonka käyttö lisääntyi heti moninkertaiseksi. Entistä suurempi joukko potentiaalisia lukijoita Elektran äärelle pääsi keväällä 2000, kun FinELib-konsortioon kuuluvat yliopistot liittyivät palvelun käyttäjiin. Tämä lisenssi on voimassa vuoden 2001 loppuun saakka. Uusina käyttäjinä vuoden 2001 puolella mukaan ovat tulleet ammattikorkeakoulut ja yleiset kirjastot.

1.2 Tavoitteet

Kun Elektra Pro:ta käynnistettiin, ajatuksena oli, että Elektraa tuotteistettaisiin edelleen niin, että palvelusta saataisiin itsensä kannattava. Tämä tapahtuisi kahden vuoden siirtymävaiheen aikana ja sen jälkeen toiminta kattaisi omat kulunsa.

Tämä edellytyksenä nähtiin sekä tuotantokustannusten optimointi että tietokannan sisällöllinen kehittäminen. Projektin tavoitteiksi määriteltiinkin:

1. laajentaa tietokannan lehtivalikoimaa niin että humanistis-yhteiskuntatieteellisten alojen keskeiset kotimaiset lehdet ovat mukana
2. varmistaa aineiston keskeytyksetön saaminen tekemällä julkaisijoiden kanssa kirjalliset sopimukset aineiston toimittamisesta

3. kehittää lehtien elektronista julkaisuprosessia Tieteellisten seurain valtuuskunnan, lehtien toimistusten ja Helsingin yliopiston kirjaston yhteistyönä sekä Elektran että lehtien tuotannon rationalisoimiseksi ja kustannusten alentamiseksi. Tavoitteena on selvittää julkaisuprosessit ja integroida Elektran tuotanto nykyistä kiinteämmin lehtien julkaisuprosessiin. Julkaisijoita ja tekijöitä varten tulisi laatia julkaisuohjeet ja myös työkalut dokumenttiin sisällytettäviä kuvailuja ja tyyliäärityksiä varten
4. tuottaa julkaisijoita ja tekijöitä varten tieteellisten artikkeleiden rakenteisen julkaisemisen malli xml-ympäristössä
5. yksinkertaistaa ja kehittää tekijänoikeuksien sopimusmalleja, -mekanismeja ja lisensointi-menettelyä edelleen
6. siirtää Elektra-palvelu Voyager-järjestelmään
7. toteuttaa Elektra-tietokannan käyttö FinELib-palvelussa Voyagerin Z39.50-palvelinohjelman avulla.

Suunnitelmiin on kuulunut myös palvelun kehittäminen erillisellä, Helsingin yliopiston kirjaston koordinoimalla taannehtivan aineiston digitointihankkeella PERI+lla. Sen tavoitteena on luoda sekä tekniset menetelmät ja valmiudet taloudellisesti tehokkaalle kotimaisten tieteellisten aikakauslehtien digitoinnille. Lisäksi tarkoitus on kehittää malli tekijänoikeudellisten kysymysten ratkaisemiseksi aikakauslehtien taannehtivaa digitointia varten. Taannehtivalle aineistolle tuntuisikin olevan kysyntää ja tarvetta, mutta tekijänoikeuskysymysten monimutkaisuus on hidastanut julkaisuhankkeita. PERI+ on saanut hanke- rahoitusta opetusministeriön Tietoyhteiskunta-varoista vuodelle 2000.

Elektra käyttää toistaiseksi VTLs-ohjelmistoa. Muun Linnea-verkon siirtyessä Voyager-sovellukseen on Elektra-tietokannan seurattava tavalla tai toisella mukana. Päivityksestä saadaan muun muassa se hyöty, että Elektran artikkelit ovat Voyagerin Z39.50-palvelinohjelman ansiosta helposti käytettävissä FinELibin käyttöliittymä-sovellukseksi valitusta OCLC:n WebZ-ohjelmasta. Tämä takaa Elektran tehokkaan käytön muiden lisensoitujen FinELib-resurssien rinnalla.

1.3. Projektin osallistajat ja vastuut

Projektin osallistajat ovat olleet Tieteellisten seurain valtuuskunta (TSV), Helsingin yliopiston kirjasto (HYK) ja Kopiosto ry.

Tieteellisten seurain valtuuskunta on koordinoinut projektia ja vastannut sen taloudesta ja hallinnosta. Lisäksi valtuuskunta on pyrkinyt osaltaan kehittämään tietokannan sisältöä ja sen tuottamista projektisuunnitelman mukaisesti. Valtuuskunta on koordinoinut myös julkaisijoiden koulutusta. Elektran kokemuksia ja tuloksia on esitelty julkaisijoille seminaarissa ja tiedotustilaisuudessa, ja yhteyksiä on otettu lehtiin myös lehtikohtaisesti uusien aineistontuottajien innostamiseksi mukaan hankkeeseen. Valtuuskunta on myös osallistunut Kopiostossa oikeudenhaltijoiden johtoryhmän toimintaan.

Helsingin yliopiston kirjasto on tarjonnut teknisen tuotantoympäristön elektronista julkaisemista, arkistointia ja dokumenttien välitystä varten. Kirjasto on ollut sopimusosapuolena tietokannan käytöstä solmittavissa sopimuksissa.

HYK on vastannut kustantajilta saapuvan aineiston muokkauksesta verkkojulkaisemisen edellyttämään muotoon, artikkeleiden luetteloinnista ja tallentamisesta HYK:n dokumenttipalvelimelle. HYK on huolehtinut ja vastaa edelleenkin aineiston säilyttämisestä sekä ylläpitää toiminnan edellyttämiä ohjelmistoja ja laitteita. HYK toteutti Elektran ja Arton yhdistämisen, ja lisäksi se on valmistellut Elektra-palvelun siirtämistä Voyager-järjestelmään ja osallistunut julkaisijoiden ohjeistamiseen ja projektin loppuraportin laadintaan sekä vastannut osaltaan projektin vaiheiden dokumentoinnista, raportoinnista ja tiedotuksesta.

Kopiosto edustaa projektissa julkaisujen tekijöitä ja kustantajia näiden antamien valtakirjojen nojalla. Kopiosto on vastannut tarvittavista tekijänoikeussopimuksista yhdessä TSV:n kanssa, hoitanut yhteydet oikeudenhaltijoihin ja tulouttaa tekijänoikeuskorvaukset. Kopioston vastuualueeseen on kuulunut myös Elektra-tietokannan lisensointi yhdessä HYK:n kanssa. Kopiosto on osallistunut myös projektin dokumentointiin, raportointiin ja tiedottamiseen.

1.4 Resurssit, organisointi ja toteutus

Elektra Pro on saanut ajalle 1.4.2000–31.3.2001 rahoitusta opetusministeriön tietoyhteiskunta-rahoista 200 000 mk ja Suomen Akatemialta 300 000 mk. Vuoden 2001 loppuun saakka voimassa olevan FinELib-lisenssin tuotto on 300 000 mk. Hankerahoituksen lisäksi osallistajat ovat panostaneet budjettivaroistaan hankkeen henkilötyöhön, kuten koordinointiin, asiantuntijatyöhön ja työvaliokunta- ja johtoryhmätyöskentelyyn

Projektin rahoitus on kohdennettu niin, että dokumenttien käsittelyyn, ohjelmistojen ja laitteistojen ylläpitoon sekä muihin HYK:n vastuulla oleviin tehtäviin on varattu 300 000 mk. Tehtävät määriteltiin ostopalvelusopimuksessa, joka oli voimassa 31.3.2001 saakka. HYK:n omavastuuosuudeksi on määritelty projektisuunnitelmassa 50 000 mk.

Kopiosto ry:n palkkakustannuksiin, postitus ja painatuskuluihin sekä atk-järjestelmästä aiheutuviin kuluihin varattiin 167 000 mk, ja omavastuuosuudeksi määriteltiin 100 000 mk.

TSV:n käyttöön ostopalveluihin (esim. konsultointi, koulutus) ja muihin kuluihin varattiin alkuaan 33 000 mk. Projektin kuluessa kävi kuitenkin ilmi, että tekijänoikeuksien hankintaan ja hallinnointiin oli välttämätöntä käyttää resursseja suunniteltua enemmän, joten TSV:lle varatuista rahoista kohdennettiin tähän tarkoitukseen vielä 30 000 mk. TSV:n omavastuuosuus on ollut 100 000 mk.

FiELib-sopimuksen mukainen lisensiointimaksu 300 000 mk ohjataan vuoden 2001 aikana tekijänoikeuskorvauksiin, joiden jakoperusteet käsitellään Kopioston perustamassa oikeudenhaltijoiden johtoryhmässä.

Elektra Pro -projektilla on ollut johtoryhmä. Se on ollut luonteeltaan asiantuntijaelin, joka on ohjannut projektin työtä, hyväksynyt suunnitelmat, päättänyt resurssien käytöstä ja hyväksynyt tulokset. Projektia on koordinoinut projektipäällikkö, joka on hoitanut yhteyksiä projektipartnereihin, vastannut projektin taloudenhoidosta, projektin vaiheiden dokumentoinnista, raportoinnista ja osin myös tiedotuksesta. Projektilla on ollut lisäksi työvaliokunta, jonka työskentelyyn ovat osallistuneet projektipäällikön lisäksi projektipartnereiden edustajat ja projektin käytännön toteuttamisesta vastanneet työntekijät sekä HYK:stä että Kopiostosta. Työvaliokunta on kokoontunut kerran kuukaudessa

Lisensointiin ja tekijänoikeuskorvausten jakoon liittyviä asioita on käsitelty Kopioston perustamassa oikeudenhaltijoiden johtoryhmässä, jossa ovat edustettuina Elektran kannalta keskeiset tekijänoikeus- ja kustantajajärjestöt Suomen tiedetoimittajain liitto, Suomen Tietokirjailijat, Suomen tiedekustantajien liitto ja Tieteellisten seurain valtuuskunta.

1.5 Yhteydet muihin hankkeisiin

Elektra Pro -hankkeen tekijänoikeusjärjestelyjä on esitelty EU:n TECUP-hankkeessa. Euroopassa ei toistaiseksi ole vastaavaa toista hanketta, jossa kirjastot ja oikeudenhaltijat ovat yhteistyössä ratkaisseet näin monimutkaisia tekijänoikeudellisia kysymyksiä ja toteuttaneet lisensiointimallin, joka hyväksyy erilaiset tekijänoikeudelliset ratkaisut tekijöiden ja kustantajien välillä. Elektran tulokset ovat tästä näkökulmasta erinomaisia.

Useat eurooppalaiset tekijänoikeudellisesti suojattujen aineistojen laajamittaiseen käyttöön tähänneet EU-projektit eivät ole päässeet alkua pidemmälle siksi, ettei hankkeissa ole kyetty ratkaisemaan tekijänoikeuskysymyksiä. Elektran kansallinen luonne tarjoaa tässä merkittävän edun: kansallisella tasolla voidaan testata ja kokeilla erilaisia malleja tavalla, joka monikansallisessa ympäristössä ei enää tule kysymykseen.

Elektronisten artikkeleiden pitkäaikaissäilytykseen liittyviä kysymyksiä on selvitetty yhdessä EVA III -hankkeen kanssa.

Peri+ ja Elektra Pro ovat yhdessä EVA III -hankkeen kanssa selvittäneet Elektran artikkeleiden indeksoimista kokotekstinä käyttäen Helsingin yliopiston kirjastoon hankittua Excalibur-sovellusta.

Elektra Pro -hankkeessa on seurattu EU:n DIEPER-hankkeen artikkeleille tarkoitetun URN-resoluutio-palvelun (järjestelmä, joka liittyy yhteen viitteen ja artikkelin pysyvämmin kuin sijaintitietoon eli URL-tunnukseen perustuva linkitys) kehitystyötä. Samaa perustekniikkaa voidaan jatkossa soveltaa myös Elektrassa, sillä edellytyksellä että Voyager alkaa tukea URN-tunnusten käyttöä.

Suunnitteilla on tarjota myös kokotekstiin perustuva tietokanta Peri+- sekä Elektra-hankkeiden tuottamista artikkeleista. Elektran aineisto on PDF- ja HTML-muodossa, joiden pohjalta kokotekstikanta on mahdollista rakentaa käyttäen esimerkiksi Excalibur-sovellusta. Excalibur-hakuohjelmiston testaus osana EVA-hanketta kilpistyi kuitenkin keväällä 2001 siihen, että kirjaston hankkima Excaliburin Linux-versio ei ohjelmistotoimittajan lupauksen vastaisesti kyennyt käsittelemään PDF-muodossa olevia artikkeleita. Tämä merkitsee sitä, ettei myöskään Elektra-artikkeleita kyetä indeksoimaan kokotekstinä ennen kuin Excalibur-sovelluksen tekninen ongelma on selvitetty.

XML-standardin käyttökelpoisuutta on arvioitu Helsingin yliopiston julkaisustrategiatyöryhmälle tehdyssä selvityksessä "XML:n mahdollisuuksista Helsingin yliopiston julkaisuutoiminnassa", jonka laati Jyrki Ilva. Tämä E-thesis-projektin kokemuksiin perustuneen selvityksen tiedot ovat relevantteja myös Elektra Pro -hankkeelle.

2 ELEKTRAN AINEISTON KÄSITTELY, JAKELU JA KÄYTTÖ

2.1 Elektran tuotantoprosessi

Elektra-palveluun toimitetun elektronisen materiaalin käsittely on suurelta osin ollut jo rutiininomaista toimintaa, jossa on noudatettu projektin aiempien vaiheiden kuluessa vakiintuneita toimintamalleja. Aineiston ja tiedostoformaattien suuresta kirjosta johtuen eri lehtien artikkelien vaatima työmäärä on vaihdellut huomattavasti, ennen kuin artikkelit on saatu muokattua Elektran laatukriteerit täyttäväksi PDF-tiedostoiksi. Vuoden 2000 loppuun asti Elektra otti vastaan myös painetussa muodossa toimitettua materiaalia, mutta tästä on suurelta osin päästy eroon.

Elektra-palveluun saapunut elektroninen materiaali on toimitettu Helsingin yliopiston kirjaston verkkopalveluihin joko sähköpostitse tai sitten jollakin sopivalla tallennusvälineellä (levykkeellä, zip-levykkeellä tai CD-R:llä). Satunnaisesti tiedostoja on voitu hakea myös ftp:llä. Saapuneet PC-tiedostot on tallennettu kirjaston verkkolevyasemalle Elektran hakemistoon odottamaan jatkokäsittelyä, Mac-formaatissa oleva materiaali on kopioitu yleensä suoraan Elektra-palvelun käytössä olevalle PowerMacintosh-työasemalle.

Merkittävä osa Elektra-palveluun saapuneesta materiaalista on ollut jo valmiiksi PDF-muodossa, ja tämä onkin käytännöllisin ratkaisu silloin, kun tiedostojen laatu on riittävän hyvä eikä niissä ole mitään ongelmia. Valmiiden Pagemaker-muotoisten taittotiedostojen muokkaaminen PDF-muotoon on sekin useimmiten varsin yksinkertaista ja joutuisaa, sillä se onnistuu automaattisesti Adoben Distiller- tai PDFWriter-ohjelmalla. Sama koskee myös sellaisia Word- ja WP-tiedostoja, joissa on mukana kaikki artikkeliin liittyvät taulukot ja kuvat – Elektra-palvelussa julkaistavien artikkelien ei ulkoasun tai tekstin asettelun osalta tarvitse vastata yksi yhteen painettuja versioita, riittää että sisältö on identtinen.

Toisinaan Elektraan toimitetuissa tiedostoissa ei ole ollut mukana kaikkia artikkeleihin sisältyviä kuvia tai taulukoita, tai sitten ne ovat olleet liian heikkolaatuisia, jolloin ne on täytyy skannata uudestaan julkaisun paperiversiosta tai alkuperäiskuvista ja lisätä käsin taittotiedostoon. Joissakin tapauksissa myös julkaisuun sisältyvien kuvien resoluutiota on jouduttu pienentämään, jotta tiedostojen koko ei kasvaisi liian suureksi. Tiedostokoko on ollut ongelmana etenkin Elektrassa julkaistujen Bibliotheca Historica -sarjan väitöskirjojen kanssa, sillä runsaimmin kuvitettujen teosten tiedostokoko on paisunut jopa pariinkymmeneen megatavuun, mikä on verkon kautta välitettävälle julkaisulle paljon.

Sen jälkeen kun Elektraan toimitetut lehdet on saatu muunnettua PDF-muotoon, ne on vielä jaettu artikkeleittain erillisiksi tiedostoksi ja nimetty uudelleen Elektran normaalin käytännön mukaisesti. Samassa yhteydessä tiedostoista on poistettu mainokset, ilmoitukset ja muu Elektran kannalta epäolennainen materiaali. Tämän jälkeen tiedostot on siirretty Elektra-palvelimelle julkaisun ISSN:n, vuosikerran ja lehden numeron mukaan nimettyyn hakemistoon. Tässä vaiheessa tiedostot ovat periaatteessa jo luettavissa verkon kautta, mutta jotta lukijat löytäisivät ne, artikkelit täytyy myös luetteloida.

Tällä hetkellä Elektran aineisto luetteloidaan sekä Elektra- että Arto-tietokantoihin, ja kumpaankin tietokantaan sisältyvät URL:it viittaavat samoihin Elektra-palvelimella sijaitseviin dokumentteihin. Artikkelien lukeminen Elektra-palvelimelta onnistuu usein vain niistä IP-osoitteista, joille on hankittu Elektran materiaalin käyttöoikeudet

2.2 Aineiston saanti

Vaikka elektronisen aineiston saantitavat ovat vähitellen vakiintuneet Elektra-projektin kuluessa, mitään yhtenäistä kaikkia lehdet käsittävää toimintamallia ei ole toistaiseksi ollut mahdollista ottaa käyttöön. Tässä suhteessa prosessissa on varmasti vielä kehittämistä. Käytännössä jotkut lehdet ovat lähettäneet kunkin numeron materiaalin välittömästi heti kun se on valmistunut. Jotkut toiset ovat lähettäneet numeroita useampia kerrallaan tai vasta kootusti vuoden lopussa. Joissakin tapauksissa toimittamatta jääneitä lehtiä on jouduttu karhuamaan jälkikäteen. Lisäongelmia aiheuttaa usein se, että lehtien toimitus – ja kenties myös painopaikka – saattaa vaihtua vuosittain, ja onpa projektissa törmätty sellaiseenkin tapaukseen, jossa lehden uusi toimitus ei ole ollut tietoinen edes siitä, että julkaisu on ollut mukana Elektrassa.

Samalla Elektra-projektin kuluessa tullut selkeästi esille, miten erilaisia teknisiä toimintamalleja eri lehdistä on. Tieteellisten lehtien toimittaminen ei monestikaan ole erityisen ammattimaista toimintaa, vaan lehtiä tehdään enemmän tai vähemmän oman virkatyön ohessa. Osassa lehdistä lehden toimitus tuottaa itse painovalmiin lehden, joissakin toimitus vastaa vain sisällöstä ja aineiston käsittely on ulkoistettu joko ulkopuolisen taittajan tai kirjapainon tehtäväksi. Lehdestä riippuen Elektraan on saatu materiaalia sekä lehtien toimittajilta ja taittajilta että kirjapainosta, ja saadun elektronisen materiaalin viimeistelyaste riippuu luonnollisesti siitä mistä tuotantoprosessin vaiheesta se on peräisin.

Näistä syistä lehtiä on ollut vaikea pakottaa mihinkään yhteen ja samaan malliin. Osa lehdistä on ollut mahdollista saada valmiina PDF-muodossa suoraan kirjapainosta tai tekijöiltä, osasta taas on saatu joko taitto- tai tekstinkäsittelytiedostoja, jotka vaativat muokkaamista ja kääntämistä formaatista toiseen. Painettujen lehtien skannaamisesta on Elektrassa kuitenkin pyritty eroon vuoden 2001 numeroista alkaen, sillä käytännössä kaikki lehdissä julkaistavat tekstit ovat olleet olemassa elektronisessa muodossa ainakin jossain tuotantoprosessin vaiheessa, ja tällaisen materiaalin uudelleendigitointi on periaatteessa turhaa työtä, jos vain alkuperäistiedostot ovat jotenkin saatavissa muokattaviksi. Artikkeleihin sisältyviä kuvia ja taulukoita voidaan toki tarpeen vaatiessa skannata edelleen, mutta painettujen tekstien skannaaminen ja korjaaminen on hidasta ja virhealtista käsitelyä, joka ei etenkään julkaisujen määrän tulevaisuudessa kasvaessa enää ole mielekäästä.

Projektin yhtenä tavoitteena on ollut lehtien julkaisuprosessien selvittäminen ja rationalisointi siten, että käytetyt tekniset ja ohjelmistoratkaisut mahdollistaisivat lehden tuottamisen samasta aineistosta jaettavaksi eri versioina, joko painettuna tai digitaalisena aina tarpeiden mukaan. Lehtien tuotantoprosessiin voidaan päästä vaikuttamaan konsultoinnin ja koulutuksen kautta erityisesti niissä toimituksissa, joissa lehti tuotetaan painovalmiiksi "kotona". Tieteellisten seurain valtuuskunta on osaltaan pyrkinyt kehittämään jäsenseurojen elektronista julkaisutoimintaa tukevia palveluja, mutta projektin aikana tällä saralla on vähäisten resurssien vuoksi päästy vasta alkuun.

2.3 Tiedostoformaattit

Kaikki Elektran materiaali on julkaistu joko PDF- tai HTML-muodossa. Käytännössä Elektra-palvelu on jo pitkään muuntanut materiaalia ainoastaan PDF-muotoon, mutta vapaasti verkossa saatavilla olevat, Elektra-tietokantaan luetteloidut lehdet (Tieteessä tapahtuu, Tietolinja, Elore, Genos) ovat kuitenkin ilmestyneet HTML-muodossa. PDF-tiedostojen etuna on se, että niiden tuottaminen alkuperäistiedostoista on useimmissa tapauksissa automaattista ja lähes ongelmaton, kelvollisen HTML-version tuottaminen taas vaatisi huomattavasti enemmän muokkausta. Lisäksi PDF-tiedosto säilyttää paremmin painetun julkaisun ulkoasun ja sopii hyvin tulostettavaksi, joten sen käyttäminen on mielekäästä silloin, kun julkaisu on alunperinkin tuotettu painettua versiota ajatellen.

Yhtenä Elektra Pro:n tavoitteena oli selvittää myös XML:n (Extensible Markup Language) käyttömahdollisuuksia julkaisujen arkistointi- tai levitysmuotona. Näyttää kuitenkin siltä, ettei XML ole ainakaan tällä hetkellä realistinen vaihtoehto tieteellisten artikkelien julkaisuformaattina, sillä XML:n ja siihen liittyvien tyyli-tiedostojen hyödyntämiseen ei ole vielä saatavilla tuotantokäyttöön sopivia muunnos- tai selain-ohjelmistoja, ja lisäksi XML:ään siirtyminen edellyttäisi muutenkin huomattavasti aiempia optimistisia arvioita suurempia muutoksia koko Elektra-palvelun toimintamalliin.

Jos rakenteista XML:ää todella haluttaisiin hyödyntää julkaisujen elektronisena formaattina, se pitäisi alusta lähtien integroida osaksi lehtien toimitusprosessia, sillä XML-tagien lisääminen muissa formaateissa tuotettuihin valmiisiin artikkeleihin jälkikäteen Elektra-palvelussa ei ole toteuttamiskelpoinen ratkaisu ainakaan tämänhetkisin resursseilla tai olemassa olevilla teknisillä välineillä. Julkaisijoiden ja kirjoittajien kirjavat tekniset valmiudet muistaen on syytä epäillä sitä, riittääkö heillä resursseja tai mielenkiintoa XML:ään perustuvan yhtenäisen julkaisujärjestelmän käyttöönottoon, ainakaan ennen kuin sen tarjoamista eduista on selkeämpää näyttöä.

Perusteellisemmin XML:n käyttömahdollisuuksiin ja niihin vielä toistaiseksi liittyviin ongelmiin on paneuduttu Jyrki Ilvan laatimassa selvityksessä, "XML:n mahdollisuuksista Helsingin yliopiston julkaisutoiminnassa" (http://www.lib.helsinki.fi/eva/xml_selvitys.pdf), joka pohjautuu pääosin Helsingin yliopiston opinnäytteitä julkaisevan E-thesis-palvelun kokemuksiin. Samoja päätelmiä voi soveltaa suurelta osin myös Elektraan. Joka tapauksessa XML:ään liittyy yhä monenlaisia kiinnostavia tulevaisuuden mahdollisuuksia, ja sen kehitystä kannattaa seurata.

2.4 Aineiston levitys – tietokanta ja kotisivut

2.4.1 Elektran tekniset toimintaedellytykset

Tammikuussa 2001 Elektra sai käyttöönsä uuden, aiempaa tehokkaamman palvelinkoneen. Muutos ei näkynyt palvelun nopeutumisen lisäksi millään tavoin käyttäjille, sillä uusi kone sai käyttöönsä vanhan palvelimen osoitteen, eivätkä yksittäisten artikkelien URL:it muuttuneet. Uudella koneella on myös sama Elektraa varten muokattu Hyperlib-käyttöliittymä, joka oli käytössä jo aiemmalla palvelimella.

Elektra-palvelun uudessa palvelimessa ei ole ollut kapasiteettiongelmiä. Valitettavasti Helsingin yliopiston kirjaston Linko-tietokantapalvelin on ollut loppuvuodesta 2000 ja keväällä 2001 pahasti ylikuormitettu (tilanteen syistä ks. Juha Hakalan artikkeli Tietolinja-lehden numerossa 1/2001). Koska VTLS-sovellus ja sen palvelinkone korvataan Voyager-sovelluksella ja uudella Sun E10000-palvelimella kesän 2001 kuluessa, vanhan Linko-palvelimen laajentaminen – joka olisi ollut hyvin kallis operaatio – ei enää ollut taloudellisesti järkevä ratkaisu.

Käytännössä Linko-palvelimen ruuhkaisuus on aiheuttanut sen, että pääsy Elektran viitetietoihin on ollut ruuhka-aikana arkipäivisin keskellä päivää hyvin vaikeaa, usein jopa mahdotonta, ja tämä on väistämättä näkynyt myös koko Elektra-palvelun käyttömäärissä. Vaikka artikkelit sinänsä olisivat täysin normaalisti saatavilla palvelimelta, ilman viitetietoja niihin ei pääse käsiksi. Elektran tavoin myös Arton nykyinen Hyperlib-käyttöliittymä on riippuvainen Linko-palvelimesta, eli sitäkin ovat vaivanneet samat ongelmat. Linko-palvelimen ongelmien otetaan helpottavan kevään 2001 kuluessa, ja ne poistuvat päiväjärjestyksestä uuteen Voyager-kirjastojärjestelmään siirryttäessä. Sen Sun E10000-palvelin on mitoitettu niin, että vasteaikaongelmat ovat hyvin epätodennäköisiä, ja jos niitä kuitenkin ilmenee, laitteessa on laajennusvaraa.

2.4.2 IP-osoitteiden hallinnointi

Sen jälkeen kun Elektra-palvelu tuli huhtikuussa 2000 käyttöön kaikissa suomalaisissa yliopistoissa, käyttäjien tunnistamiseen käytettyjen IP-osoitteiden hallinnointi on aiheuttanut huomattavasti aiempaa enemmän työtä. Yksittäisillä yliopistoilla ja korkeakouluilla saattaa näet olla jopa tuhansia työasemia, joiden kaikkien IP-osoitteet tai ainakin yliopistojen käyttämien aliverkkojen osoitteet täytyy listata. Osoitteiden keräämisessä on ollut mahdollista saavuttaa huomattavaa synergiaa FinELibin ja HYK:in muiden kirjastotietokantojen kanssa, mutta toisaalta esim. Elektran käyttönotto yleisissä kirjastoissa on viivästynyt muutamalla viikolla osoitteiden keräämisen ja tarkastamisen vaatiman työmäärän takia. Osoitteiden keruuta on tehty Helsingin kaupunginkirjastossa, joka on koonnut tiedot kirjastoista ja toimittaa ne edelleen HYK:lle.

Elektran potentiaalisten käyttäjien määrä on vuoden 2001 alussa kasvanut moninkertaiseksi opetusministeriön kanssa solmittujen lisenssien ansiosta. Artikkeleiden suojaus on kaksinkertainen – sekä viitetietojen selaus Arto-tietokannasta että varsinaisten artikkelien lukeminen on mahdollista vain, jos lukemiseen käytetyn koneen IP-osoite löytyy hyväksytyjen osoitteiden listasta. Kaksitasoinen suojaus on ollut välttämätön sen vuoksi, että sen jälkeen kun Elektratietokannan viitetiedot on kopioitu Artoon, niihin on päässyt käsiksi sellaisiakin Arton käyttäjiä, joilla ei ole vielä ollut Elektran aineiston käyttöoikeutta.

IP-osoitteiden käyttö tunnistamiseen on merkinnyt myös sitä, että aiemmin käytössä ollut mahdollisuutta päästä lukemaan Elektran artikkeleita käyttäjätunnuksen ja salasanan avulla ei ole enää voitu toteuttaa. Tämä on rajoittanut jonkin verran Elektran käyttömahdollisuuksia, sillä sellaisilla käyttäjillä, joiden Internet-yhteys on hankittu esim. jonkin kaupallisen palveluntarjoajan kautta, ei välttämättä ole lainkaan tunnistamisessa välttämätöntä kiinteää IP-osoitetta, vaan se vaihtelee eri käyttökerroilla. Samoin erilaisten palomuuripalvelimien kanssa on ollut satunnaisesti ongelmia.

2.4.3 Tiedottaminen Elektra-palvelusta

Elektra-palvelu on tiedottanut toiminnastaan omilla www-sivuillaan, joilla on runsaasti erilaisia ohjeita sekä käyttäjille että aineiston toimittajille. Käytännössä ohjeet eivät ole aiemmin aina täysin pysyneet palvelun luonteessa tapahtuneiden muutosten perässä, ja tilannetta on pyritty järjestelmällisesti kohentamaan etenkin alkuvuoden 2001 aikana.

Elektraa on tehty tunnetuksi vuoden aikana myös elektronista julkaisuutoimintaa käsitelleessä seminaarissa, lehtiartikkeleissa, kustantajille järjestetyssä tiedotustilaisuudessa sekä pienimuotoisemmissa yhteyksissä. Artikkeleiden kirjoittajat ja kustantajat ovat saaneet informaatiota myös tekijänoikeuksiin ja

korvauksiin liittyvistä järjestelyistä. Sekä lehtikohtaisen tiedottamisen että muun yhteydenpidon osalta projektin toimia tulee jatkossa edelleen tehostaa. Palvelun esittelyn, erilaisten käyttöohjeiden ja raporttien julkaisemisen lisäksi projektin www-sivuja on käytetty perinteiseen tapaan myös Elektrassa ilmes-tyneiden Bibliotheca Historica -sarjan väitöskirjojen julkaisemiseen, mikä onkin käyttötilastojen mukaan lisännyt sivuihin (ja samalla koko Elektra-palveluun) kohdistunutta mielenkiintoa ainakin hetkellisesti.

Elektran sivut sijaitsevat käytännössä kahdella eri palvelinkoneella – läheisimmin itse tietokantaan liittyvät sivut löytyvät Elektran omalta palvelimelta, Elektra-projektin esittely ja muu ajankohtaismateriaali sijaitsee sen sijaan Helsingin yliopiston kirjaston yleisellä www-palvelimella. Jälkimmäisen palvelimen neljännesvuositaisen tilastoinnin perusteella esim. palvelun pääsivun (<http://www.lib.helsinki.fi/elektra/>) kävijämäärä kehittyi vuoden 2000 aikana seuraavasti:

Ajanjakso	Käyttökerrat	Istunnot
1.1.-31.3.2000	3 170	1 837
1.4.-30.6.2000	6 574	4 272
1.7.-30.9.2000	5 251	3 685
1.10.-31.12.2000	6 570	5 307

Elektran käyttäjäkunnan merkittävä laajeneminen huhtikuussa 2000 näkyy siis täälläkin kävijämäärän kaksinkertaistumisena – palvelun www-sivuthan olivat toki vapaasti luettavissa myös ennen sitä, vaikka itse tietokanta oli käytettävissä vain rajoitetusti. Vuoden 2001 ensimmäisen neljänneksen tilastot eivät valitettavasti vielä ole valmiit, joten ammattikorkeakoulujen ja yleisten kirjastojen mukaantulon aiheuttamista muutoksista www-sivujen kävijämäärissä ei ole toistaiseksi vertailukelpoista tilastotietoa.

2.4.4 Elektran aineiston käyttö

Elektran aineiston käyttö on vuoden kuluessa lisääntynyt merkittävästi, vaikka tilannetta ei vielääkään voi pitää täysin tyydyttävänä. Huhtikuusta 2000 lähtien palvelu on ollut käytössä kaikissa Suomen yliopistoissa, ja vuonna 2001 mukaan ovat tulleet ammattikorkeakoulut – yleisten kirjastojen kautta tulevat käyttäjät ovat päässeet käytännössä mukaan vasta maaliskuun lopulla 2001, joten näiden määrästä ei ole vielä käytännön kokemuksia. Verrattuna parin vuoden takaiseen tilanteeseen, jossa tietokanta oli rajoitetusti saatavilla vain tietyissä yliopistokirjastoissa, potentiaalisten käyttäjien määrä on joka tapauksessa kasvanut lähes eksponentiaalisesti.

Seuraavassa on esitetty tilastotietoja Elektran aineistoon kohdistuneista keskimääräisistä kuukausittaisista hakukerroista eri ajankohtina. Ensimmäinen luku on projektin alkuvaiheesta, kun palvelu oli vasta koekäytössä kirjastoissa. Seuraavat tiedot ovat syksyltä 1999 ja talvelta 2000, jolloin tietokanta oli käytettävissä myös Helsingin yliopiston paikallisverkossa, ja sitten keväältä, kesältä ja alkusyksyltä, jolloin Elektra oli jo käytettävissä muissakin suomalaisissa yliopistoissa. Tuoreimmat eli helmikuun 2001 tiedot ovat ajalta, jolloin palvelu oli yliopistojen lisäksi testikäytössä myös ammattikorkeakouluissa:

Ajanjakso	krt / kk
ennen 30.10.1999	77
31.10.1999 – 3.4.2000	298
4.4. – 17.10.2000	808
1.2. – 28.2.2001	1213

Kolme ylintä lukua perustuu nimenomaan Elektran Hyperlibin hakutietoihin, kun taas helmikuun 2001 tiedot pohjautuvat Elektran artikkelipalvelimelta haettujen dokumenttien lukumäärään, eli luvut eivät välttämättä ole täysin yhteismitallisia. Lisäksi helmikuussa 2001 Elektran aineisto oli Linko-tietokantapalvelimen ongelmien vuoksi usein saavuttamattomissa juuri vilkkaimpana käyttöaikana, eli käyttö olisi saattanut suotuisammassa olosuhteissa kasvaa selvästi enemmänkin. Vaikka Elektran viitetietojen siirtäminen Artoon tapahtui 23.2.2001, päivittäisten käyttötietojen perusteella näyttää todennäköiseltä, ettei tämä uusi reitti ennättänyt ainakaan vielä merkittävästi vaikuttaa dokumenttien hakukertojen määrään. Yksittäisten dokumenttien hakukertojen määrä näyttää kuukausittain vaihtelevan nollassa noin viiteenkymmeneen – ylivoimainen enemmistö kuukauden aikana haetuista tiedostoista on haettu ainoastaan kertaalleen.

Palvelun käyttö on tilastojen mukaan moninkertaistunut huhtikuun 2000 jälkeen, mutta käyttö ei edelleenkaan ole kovin aktiivista. Elektran potentiaali tulee esiin sitten kun Linko-palvelimen aiheuttamista tilapäisistä ongelmista päästään, ja myös yleiset kirjastot ovat tulleet mukaan aineiston käyttäjien joukkoon keväällä 2001.

Luonnollisesti käyttäjämäärään on mahdollista vaikuttaa myös palvelusta tiedottamisella ja sen tähänas-

tista tehokkaammalla markkinoinnilla, mikä onkin varmasti paikallaan. Samoin Elektran lehtivalikoiman laajentamisen ja kehittämisen voisi olettaa lisäävän myös palvelun kiinnostavuutta ja käyttöarvoa.

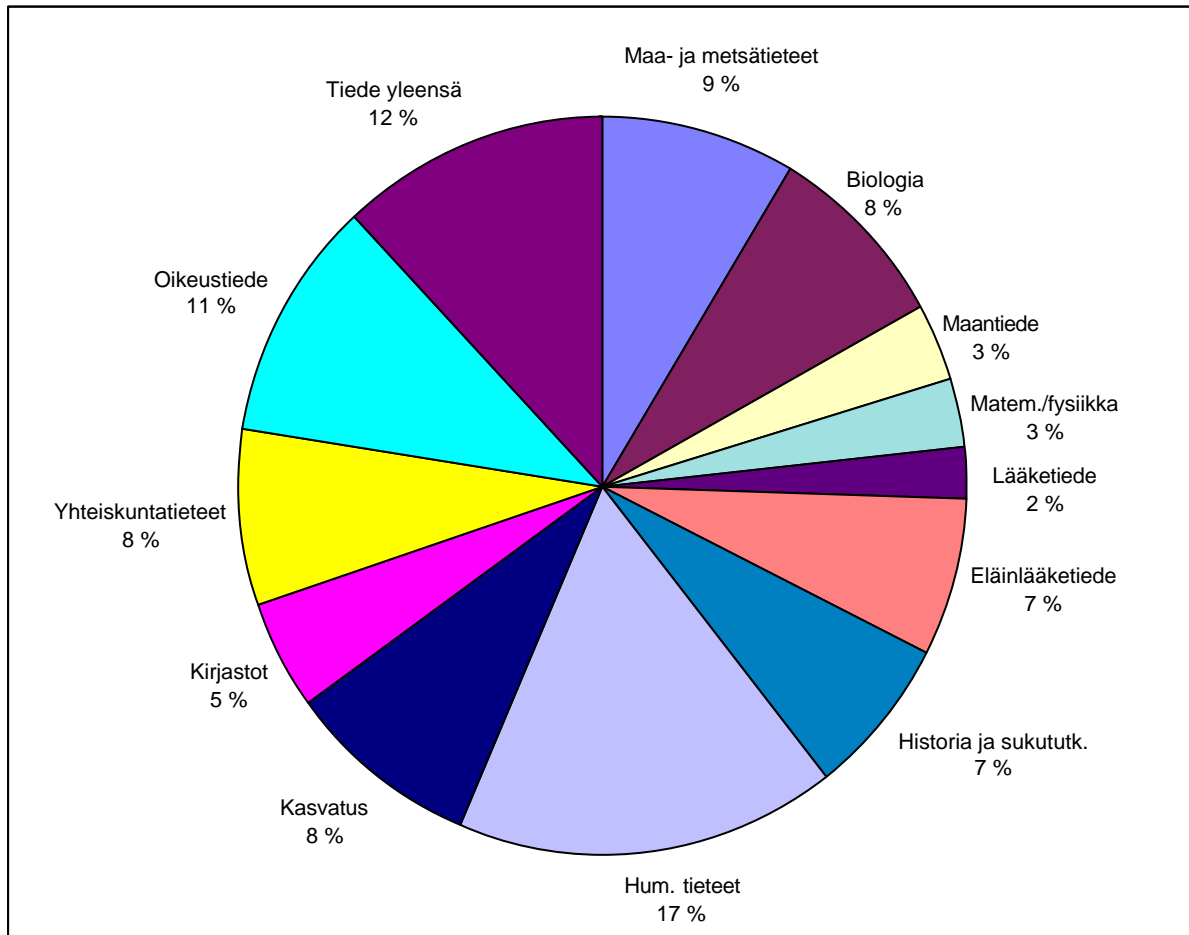
2.4.5 Huomioita Elektran aineistoista

Vuoden 2001 alussa Elektrassa olevien artikkelien lukumäärä oli noin 6500. Mukana olevien julkaisujen (tieteellisten aikakauslehtien) kohdalla artikkelilukumäärät jakautuvat epätasaisesti. Tämä johtuu monista syistä, esimerkiksi tietyissä julkaisuissa artikkeleita ilmestyy vuoden aikana moninkertainen määrä verrattuna pienempiin julkaisuihin. Ongelmia on ollut myös aineiston saatavuudessa sekä Arto-tietokannan puutteista; luettelointiin tarvittavissa tietueissa on ollut viiveitä. Tässä luvussa esiteltävät tiedot perustuvat maaliskuun 2001 tilanteeseen.

Lukumääräisesti eniten artikkeleita Elektrassa oli Lakimies-lehdestä, josta löytyi yhteensä 585 artikkelia (kaikki PDF-muodossa). Keskimäärin jokaisesta mukana olevasta tieteellisestä aikakauslehdestä löytyy Elektran kautta 124 artikkelia.

Väitöskirjoja on Elektran kautta haettavissa kaiken kaikkiaan 44 kappaletta, joista 40 on ilmestynyt painettuna Bibliotheca Historica -sarjassa.

Aihepiirin mukaan jaoteltuna lukumääräisesti suurimmaksi artikkeliryhmäksi nousee humanistisiin tietoihin liittyvät artikkelit ja julkaisut. Alla on esitetty kaavio eri aihepiirin osuuksista Elektran artikkeleissa ja väitöskirjoissa.

Humanistiset tiedeet: AFinLAN vuosikirja, Elore (ent. Elektroloristi), Finnisch-ugrische Forschungen, Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja, Källan, Musiikin suunta, Suomen Antropologi, Virittäjä

Tiede yleensä: Science Studies, Tiedepolitiikka, Tieteessä tapahtuu, Yliopisto

Oikeustiede: Lakimies, Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland

Maa- ja metsätieteet: Agricultural and Food Science in Finland, Metsätieteen aikakauskirja Folia

Forestalia, Silva Fennica

Biologia: Annales Botanici Fennici, Annales Zoologici Fennici, Lounais-Hämeen Luonto, Luonnon tutkija, Memoranda soc. pro Fauna Flora Fennica, Savon Luonto, Siivekäs, Suo, Tringa

Kasvatustieteet: Aikuiskasvatus, Kasvatus

Yhteiskuntatieteet: Futura, Poliitikka, Sosiologia

Eläinlääketiede: Suomen eläinlääkärilehti

Historia ja sukututkimus: Historiallinen Arkisto, Suomen Kirkkohistoriallisen seuran aikakauskirja, Bibliotheca Historica –sarjan väitöskirjat, Genos, Sukutieto

Kirjastot: Helsingin yliopiston kirjaston tiedotuslehti, Tietolinja

Maantiede: Geologi, Geophysica, Terra

Matematiikka, fysiikka: Arkhimedes

Lääketiede: Gerontologia

Tallennettujen artikkelien kokonaislukumäärää tarkasteltaessa huippuvuosi on ollut 1997. Vuosien 1998 ja 1999 artikkelimäärät ovat kutakuinkin samalla tasolla ja myös vuoden 2000 artikkelien lukumäärän on arvioitiin alkuaan nousevan samansuuruiseksi (n. 1300). Vuosi 2000 on kuitenkin vielä selvästi puutteellinen, mikä johtuu osin siitä, että monet julkaisijat toimittavat aineiston vasta vuoden lopussa. Artikkelikertymää on hidastanut myös se, että eräiden julkaisujen aineisto toimitukset ovat olleet myöhässä toimituksessa tapahtuneiden muutosten ja niistä aiheutuneiden informaatiokatkosten vuoksi. Samoin Artoon luetteloitavat tietueet ilmestyvät pienellä viiveellä, joten vaikka aineisto olisikin jo saatu, sitä ei ole ehkä vielä ole voitu luetteloida Elektra-tietokantaan.

Todennäköisesti artikkeleiden määrä ei kuitenkaan nouse ihan arvioidulle tasolle 2000, sillä eräät kustantajat ovat jättäytyneet pois Elektrasta sen jälkeen kun ne ovat ryhtyneet julkaisemaan lehteä omilla palvelimillaan. Lisäksi aineistossa on mukana eräitä vuosikirjatyypisiä julkaisuja, jotka eivät kuitenkaan ilmesty joka vuosi. Vuoden 2001 artikkeleita ei vielä tätä kirjoitettaessa (maaliskuu 2001) ole luetteloitu Elektraan, koska aineistoa ei ole saatu kustantajilta. Alla on taulukko artikkelien kokonaismääristä vuosittain.

1995	1996	1997	1998	1999	2000
562	1042	1520	1334	1298	677

Elektra Pro -vaiheessa (1.9.2000–31.3.2001) kartunta on ollut noin 500 uutta artikkelia. Vuosikartunta on ollut 1300 artikkelin luokkaa, esimerkiksi vuosi sitten maaliskuussa Elektran aineistoa oli noin 5200 artikkelia ja tällä hetkellä lukumäärä on noin 6500.

Elektra-tietokantaa on pyritty sisällöllisesti kehittämään siten, että mukana lehtivalikoimassa olisi mahdollisimman edustava joukko kotimaisia tieteellisiä lehtiä humanistisilta ja yhteiskuntatieteiden aloilta. Tästä tavoitteesta ei ole luovuttu vaikka uusien tuottajien mukaantulo on ollutkin hidasta: Elektra Pro:n aikana uusia lehtiä on tullut vain yksi ja kahden kanssa neuvottelut ovat edelleen kesken. Yhteydenottoja lehtivalikoiman kartuttamiseksi jatketaan edelleen.

2.5 Elektra-tietokannan viitetietojen siirtäminen ARTO-tietokantaan

Vuoden 2001 alussa toteutettiin Elektra-tietokannan viitteiden siirto osaksi Arto-tietokantaa. Tämän siirtoprosessin tarkempi esittelemisen ei tässä yhteydessä ole tarpeen. Siirron tavoitteena oli Elektra-artikkeleiden käytön helpottaminen lisääminen sekä kustannusten säästö; erillisen Elektra-tietokannan ylläpito on ollut kallista.

Arto on yksi Helsingin yliopiston ylläpitämistä viitetietokannoista. Se sisältää kotimaisten tieteellisten lehtien artikkelien viitetietoja ja sillä on laaja käyttäjäkunta erityisesti yliopistoissa ja tieteellisissä kirjastoissa. Elektran oma tietokanta on pohjautunut Arton sisältöön eli Elektrassa mukana olevien lehtien artikkelitiedot on kopioitu Artoista Elektra-tietokantaan. Koko Elektran dokumenttien välityspalvelun taustalla on ollut siis Elektran VTLS-viitetietokanta, josta löytyy kullekin artikkelille oma viitetietue. Artoista kopioituja

viitteitä on muokattu niin että niiden tiedot vastaavat Elektran tuottamien elektronisten artikkelien (PDF- ja HTML-tiedostojen) tietoja.

Käytännössä siis jokaisen elektronisen artikkelin viitetietue rakennetaan Artossa olevasta painettua artikkelia vastaavasta tietueesta. Artikkelitietueeseen tallennetaan Elektraa varten joitakin uusia tietoja, ja lisäksi osia tietueen tiedoista on muokattu. Tietueeseen tallennetaan muun muassa Elektran alatietokannan tunnus, jonka avulla Arto-haku voidaan Voyager-järjestelmässä rajata pelkästään Elektra-aineistoon. Voyagerissa voidaan niin ikään hakea pelkästään elektronisia artikkeleita, joita Artoon on tallennettu jonkin verran myös Elektrasta riippumatta.

Elektra-projektin alkuvaiheessa mukana olleita sivujen tulostushintoja ei enää tallenneta tietueisiin. Hinnoittelumerkinnot olivat tarpeen siinä vaiheessa, kun tietokanta oli koekäytössä kirjastoissa ja tulostaminen oli maksullista. Lisenssisopimuksiin siirtymisen jälkeen sivuhintojen lisääminen on turhaa ja vain käyttäjiä hämäävää.

Elektran käyttö tapahtuu www-käyttöliittymän välityksellä. Elektrassa on ollut käytössä alusta asti VTLS-sovellusta varten rakennettu Hyperlib-käyttöliittymä.

Jo Elektran II-vaiheessa esitetty ajatus Elektran tietueiden siirtämiseksi osaksi Arto-tietokantaa toteutettiin helmikuussa 2001. Elektra-aineistojen löytyminen myös Arto-tietokannan kautta on lisännyt potentiaalisten käyttäjien määrää. Käytännössä Arton ja Elektran yhdistäminen mahdollisti sen, että Elektra-artikkeleita voidaan tarjota Arton lisäoptiona. Ellei tätä mahdollisuutta olisi ollut, opetusministeriön kanssa solmittuihin lisensseihin olisi ollut vaikea nivoa Elektra-artikkeleita.

Erillinen Elektra-tietokanta (VTLS) säilytetään omana erillisenä tietokantana ainakin vuoden 2001 loppuun. Tämän jälkeen erillisen Elektra-tietokannan ylläpito lopetetaan, ellei tietokannan jatkamiselle ole erityisen hyviä perusteluita. Koska kentässä 995 olevaa tunnusta (Ele) käyttäen Arto-haku voidaan rajata Elektra-aineistoon, erillisen tietokannan ylläpitotarve lienee pieni.

Vaikka Arto ja Elektra ovat VTLS-tietokantoja, ei Elektran viitetietojen siirtäminen Artoon ollut yksinkertainen tehtävä. Suurimpana ongelmana oli emotietueiden ja osakohteiden (lehtien ja niiden artikkeleiden tietojen) linkkautuminen keskenään. Siirto saatiin suoritettua kuitenkin suunnitellulla aikataululla, suurelta osalta sen ansiosta että HYK:n tietokantapalvelut on jo aiemmin kehittänyt ohjelmistot Kati-tietokannan viitteiden konvertoimiseksi Artoon.

Elektra-aineiston siirto Artoon on vaikuttanut luettelointityöhön, sillä vuoden 2001 loppuun saakka elektronista artikkelia vastaava tietue on tehtävä sekä Elektra- että Arto-tietokantaan. Elektronisten artikkelien viitetieto tehdään ensin Artoon rakentamalla uusi tietue painettua artikkelia vastaavasta tietueesta. Tämän jälkeen Artoon tehty uusi viitetietue kopioidaan Elektra-tietokantaan. Ennenhän kyse oli vain Artosta Elektraan kopioiduista (painettua vastaavista) tietueista ja niiden muokkauksesta.

Luettelointityöhön tulee muutoksia paitsi Elektran siirron perusteella myös uuden Voyager-kirjastojärjestelmän käyttöönoton myötä. Nykyinen VTLS-järjestelmä korvataan uudella Voyager-kirjastojärjestelmällä ja myös Arto muuttuu Voyager-tietokannaksi kesällä 2001. Sitä miten Voyager-järjestelmästä saadaan tietueita kopioitua vanhaan VTLS-tietokantaan ei ole vielä tätä kirjoitettaessa ratkaistu; yksi vaihtoehto on tietueiden eräpoiminta esimerkiksi kerran viikossa. Poimitut tietueet konvertoidaan MARC21-fin -formaattista FINMARC-muotoon ja tallennetaan Elektra-tietokantaan.

2.6 Yhteenveto Elektra-aineiston käyttötavoista

2.6.1 Elektran käyttö maaliskuussa 2001

Elektran artikkeliaineistoon on keväästä 2001 päässyt kahden erillisen VTLS-tietokannan kautta.

1) Elektran oma tietokanta, joka sisältää vain Elektrassa mukana olevien elektronisten aineistojen viitetiedot. Tietokannan www-haku löytyy osoitteesta <http://elektra.helsinki.fi/>. Tämä on perinteinen tapa hakea Elektran aineistoa. Käytössä on Hyperlib-käyttöliittymä.

2) Elektran aineisto löytyy myös Arto-tietokannan kautta. Arto on kotimaisten artikkeleiden viitetietokanta, johon helmikuussa 2001 siirrettiin myös **Elektran** aineiston viitetiedot. Ne käyttäjät joilla on Arton käyttöoikeus voivat hakea myös Elektran viitetietoja. Mutta vain ne käyttäjät joilla on oikeus käyttää Elektran aineistoa pääsevät viitetiedoista URL-linkin avulla itse tiedostoihin eli kokoteksteihin käsi. Elektran aineisto sijaitsee omalla palvelimella, joka on suojattu IP-osoitteiden perusteella.

Artossa www-hakuun voi asettaa rajoituksen (‘rajaa haku’), jolloin haku kohdistuu vain elektronisiin aineistoihin. Www-käyttöliittymänä on Hyperlib.

2.6.2 Elektran käyttö kesällä 2001

Elektran oma VTLS-tietokanta edelleen käytössä osoitteessa <http://elektra.helsinki.fi/>.

Tieteelliset kirjastot siirtyvät kesällä 2001 uuteen tehokkaampaan Voyager-kirjastojärjestelmään. Myös Arto muuttuu Voyager-tietokannaksi, mikä vaikuttaa myös Artossa olevan Elektran aineiston hakuun. Voyagerissa voidaan haku myös kohdistaa pelkästään elektronisiin aineistoihin. Www-käyttöliittymänä WebVoyage.

2.6.3 Elektran käyttö tulevaisuudessa

FinELib-sopimusten takia erillinen tietokanta säilyy sopimuskauden loppuun 31.12.2001 asti. Päätös Elektran jatkamisesta omana tietokantana tehdään syksyllä 2001. Elektra voidaan konvertoida omaksi Voyager-tietokannaksi tai vaihtoehtoisesti voidaan parantaa Elektra-aineiston löytyvyyttä Arton yhteydessä (virtuaalinen tietokanta).

Elektra-aineiston viitetietoihin pääsee edelleen Arton kautta (Voyager-tietokanta).

3 TEKIJÄNOIKEUSRATKAISUT ELEKTRA PRO -PROJEKTISSA

3.1 Verkkolisensointi

Elektra Pro -projektin tärkein päämäärä toimintakaudella oli siirtyä verkkolisensointikokeilusta laaja-alaiseen verkkolisensointiin. Tässä yhteydessä haluttiin tarkastella myös tekijänoikeusjärjestelyjen yksinkertaistamista.

Edellisellä toimintakaudella rakennettiin oikeuksien hallinnointia varten keskitetty valtuusrakenne, jossa Kopiostolle kerätään lisensointia koskevat valtuudet. Menettely osoittautui toimivaksi tavaksi sopia laajoista käyttölisensseistä. Tästä hyvänä esimerkkinä on kaikkia Suomen yliopistoja koskeva FinELib-sopimus.

Syksyllä 2000 tehtiin periaatepäätökset siitä, miten Elektra-tietokantaa ja siihen sisältyviä artikkeleita voidaan lisensoida ja markkinoida bibliografisen ARTO-tietokannan yhteydessä. Saavutetut ratkaisut mahdollistivat Elektra-tietokannan lisensoinnin syksyllä 2000 kaikille Suomen ammattikorkeakouluille ja yleisille kirjastoille.

3.2 Tekijänoikeuksien hallinnointi

Suurin osa projektissa mukana olevista kustantajista ei hanki digitaalisia tekijänoikeuksia itselleen. Kustantajat toimittavat Kopiostolle tekijöiden yhteystiedot, jotta Kopiosto voi lähettää tekijöille valtakirjat, joilla kukin tekijä antaa artikkeliensa käyttöoikeuden.

Tekijänoikeuksien hallinnon yksinkertaistamiseksi tekijöiden ja kustantajien valtuutusmenettelyä muutettiin siten, että tekijöille suositeltiin projektin puitteissa luopumista yksilökohtaisesta tekijänoikeuskorvauksesta. Elektraan sisältyvä artikkelimäärä on niin suuri, että yksittäisten tekijöiden korvaukset jäävät pieniksi. Yksittäisten kustantajien ja tieteellisen julkaisutoiminnan kannalta sitä vastoin nämä monien yksittäisten tekijöiden korvaukset voivat olla merkittävä tuki tieteelliselle julkaisutoiminnalle.

Kukin tekijä tekee päätöksen korvauksista Kopiostolle antamassaan valtuudessa. Tekijä voi myöhemmin myös muuttaa kantaansa saatuaan vuosittaisen tilitysraportin Kopiostosta. Tilitysraportista ilmenee tekijäkohtaisesti, mitä hänen teoksiaan on Elektra-palveluun liitetty ja mikä on niiden saama korvausosuus.

Tekijät ovat palauttaneet heille toimitetut valtakirjat hyvin, noin 70 % postitetuista valtakirjoista on palautettu. Tekijät ovat myös yleisesti hyväksyneet ehdotuksen korvausten siirrosta kustantajalle tieteellisen julkaisutoiminnan tukemiseksi. Vain 10 % tekijöistä on ilmoittanut haluavansa korvaukset suoraan itselleen.

Kesällä 2000 toteutettiin ensimmäinen korvausten tilitys, jossa korvauksia jaettiin 39 kustantajalle ja 2700 tekijälle.

3.3 Elektra Pron jatko

Elektra-hankkeen kehittämisen kannalta välttämättömät tekijänoikeudelliset muutokset on tehty ja otettu käyttöön. Nykyisen menettelyn rakenne on sinänsä hyvä ja joustava. Valtakirjojen hankinta tekijöiltä on tosin edelleen työvoimavaltaista. Valtakirja koskee kuitenkin kokonaista julkaisua ja kaikki tekijän artikkeleita nimetyissä julkaisuissa. Valtakirjojen keruun pitäisi näinollen ensivaiheen jälkeen vähentyä. Elektran tekijänoikeusratkaisua ollaan ottamassa käyttöön sovellettuna myös Peri+ -hankkeessa, jossa tehdään kokotekstitietokantaa vanhemmasta tieteellisestä aineistosta. Tärkeä kysymys onkin, mitkä ovat näiden kahden samankaltaisen hankkeen liittymäkohdat. Toinen, tätäkin tärkeämpi kysymys on, miten Elektra liittyy tieteellisten kustantajien omaan sähköiseen julkaisutoimintaan. Sähköisen julkaisutoiminnan kustannukset ovat edelleen huomattavat. Kaikki synergiahyödyt tieteellisen julkaisutoiminnan alueella tulee jo tästä syystä huolellisesti selvittää.

4 ELEKTRA PRO UUSILLE URILLE

Projektin alkuperäisistä tavoitteista on jouduttu jossain määrin tinkimään sen vuoksi, että projektin rahoitus ei ole toteutunut täysimääräisenä. Pääpiirteissään tavoitteet ovat kuitenkin säilyneet ennallaan.

Projektin edetessä kävi ilmi, että Elektran aineiston käyttäjäkunnan lisäämiseksi olisi perusteltua yhdistää Elektra Arto-viitetietokantaan. Tämä toteutettiin vuoden 2001 alussa. Elektraa on tämän jälkeen voitu myydä tilaajille osana Artoa, ja pääsy artikkeleihin on järjestetty Elektra-lisenssin hankkineille. Elektra-tietokanta on edelleen olemassa itsenäisenä tietokantana vuoden 2001 loppuun saakka FinELib-lisenssikäytössä. Suunnitelmissa on ollut, että Elektra erillisenä tietokantana lopetetaan tämän jälkeen. Kun Voyager-järjestelmä vuoden 2001 aikana otetaan käyttöön tieteellisissä kirjastoissa, on mahdollista korvata erillinen Elektra virtuaalisella tietokannalla.

Kotimaisten tieteellisten lehtien verkkotarjonta on edelleen vähäistä ja Tieteellisten seurojen valtuuskunnan jäsenjärjestöjen julkaisemista lehdistä vain yksi jaellaan pelkästään elektronisena versiona ja rinnakkaisversioitakin on tarjolla edelleen vain muutamasta lehdestä. Syynä elektronisten rinnakkaisversioiden tarjonnan vähäisyyteen ovat monessa tapauksessa lehtien vähäiset taloudelliset ja toimitukselliset resurssit. Lehtien talous rakentuu vielä pitkälti Suomen Akatemian julkaisutuen ja jäsen-tilausten varaan. Toimituksissa vapaaehtoisen, palkattoman tai nimellispalkkaisen työvoiman käyttö on useassa tapauksessa lehden olemassaolon perusta. Vaikka lehtien toimituksiin on kertynyt runsaasti osaamista, joka takaa lehtien tieteellisen laadun, elektroninen julkaiseminen vaatii paljon muuta sekä toimituksellista ja teknistä että tekijänoikeuksiin ja niiden hallinnointiin liittyvää osaamista, ja lisää myös työtä ja kustannuksia sekä edellyttää laite- ja ohjelmistohankintoja. Kysymyksiä on herättänyt myös aineiston säilyvyys käyttökelpoisena tulevaisuuteen.

Elektra on tarjonnut pilottivaiheessa tieteellisille julkaisijoille asiantuntemusta ja palvelua aineiston digitoinnissa ja verkkojakeluun toimittamisessa. Projekti on tarjonnut myös elektronisen aineiston arkiston, joka huolehtii siitä, että autenttinen dokumentti on käytettävissä kirjaston dokumenttipalvelimella ja lisäksi se on tallennettu koko palvelun elinkaaren ajan kirjaston arkistopalvelimelle. Julkaisijoilla on ollut myös mahdollisuussaa da digitoidusta aineistosta kopiot itselleen omaa käyttöään varten.

Monet seurat ovat näin saaneet kokemusta elektronisen julkaisemisen eri puolista Elektra-projektissa. Kun projektia käynnistettiin, Tieteellisten seurain valtuuskunnan jäsenseurojen julkaisemille lehdille kohdistettu kysely kertoi, että vain harvalla seuralla oli konkreettisia suunnitelmia oman elektronisen julkaisutoiminnan aloittamiseksi. Alkuvuoden 2001 aikana tehdyn Tieteellisten seurojen valtuuskunnan jäsenkyselyn vastaukset kertoivat, että suunnitelmat ovat edelleenkin täsmentymättömiä, mutta uutta kiinnostusta asiaan on virinnyt monislla tahoilla. Tietoja erilaisista vaihtoehdoista, konkreettisia neuvoja ja ohjeita sekä teknisten vaihtoehtojen että tekijänoikeuskysymysten osalta kaivattiin.

Vaikka kehitys kohti elektronista julkaisemista onkin ollut paljon hitaampaa kuin Elektra-projektia käynnistettäessä 1997 ajateltiin, lehtikentän viime aikoina lisääntynyt aktiivisuus ja tietokannan verkkokäytön laajentuminen motivoivat toimintaa lehtien elektronisen julkaisemisen ja verkko-jakelun edistämiseksi jatkossakin. Elektronisen julkaisemisen eri puolien tunnetuksi tekemiseksi ja käytännön toteuttamiseksi on jonkinlainen yhteinen "sateenvarjo" muodossa tai toisessa on tarpeen hajanaisen kustantajoukon yhdistäjänä.

Elektra-tallennusta voidaan lisenssitulojen turvin jatkaa ainakin vuoden 2001 loppuun. Tänä aikana on syytä arvioida Elektra-palvelun olemassaolon edellytyksiä ja kehittämismahdollisuuksia uudesta näkökulmasta. Elektrallem on kaavailtu tulevaisuutta palveluna, jonka kautta aineistoa voitaisiin toimittaa tieto-

kantajakeluun, ja lopputuloksena olisi laajasti sekä ajallisesti että lehtivalikoimaltaan kattava humanistis-yhteiskuntatieteellinen kokotekstitietokanta. Taannehtivaa aineistoa kokotekstitietokannassa voitaisiin tuottaa Peri+ -hankkeen kautta. Suunnitelmien ulkopuolelle ei ole myöskään suljettu mahdollisuutta, että artikkeleiden asemasta voitaisiin sisällyttää koko lehti mukaan palveluun.

Elektran yhdistyminen Artoon ja mahdollinen oman itsenäisen Elektra-tietokannan katoaminen vuoden 2001 lopussa asettaa haasteita myös koko palvelun näkyvyydelle ja julkiselle profiilille. Jos Elektra-viitteet ovat haettavissa vain Arton kautta, on tarjottava mahdollisuuksia haun rajaamiseen pelkästään tai ensisijaisesti Elektran viitteisiin. Tämä voidaan hoitaa Voyagerissa kohtuullisen helposti, esimerkiksi rajaamalla haku vain elektroniseen aineistoon tai esimerkiksi kokoelmatunnuksen avulla. Jonkinlainen oma profiili on tarpeen, jotta Elektran aineiston potentiaaliset käyttäjät osaisivat etsiä sitä Arton satojen tuhansien viitteiden joukosta. Toisaalta Artosta itsestään on toistaiseksi saatavilla verkossa melko vähän materiaalia, ja Elektran sivut saattaisivat lisätä omalta osaltaan myös tämän palvelun näkyvyyttä ja löydettävyyttä.

Elektra ja Arton viitteiden yhdistäminen takaa nykyisellään kuitenkin sen, että palvelun potentiaalisten käyttäjien määrä on hyvin suuri. Tiedotusta tehostamalla sekä laajentamalla palvelun kautta saatettavien artikkeleiden määrää voidaan luoda pohja sille, että Elektra säilyy myös jatkossa. Jo nykyiset käyttömäärät osoittavat selvästi, että palvelu on tarpeellinen ja että sitä tulee edelleen kehittää.

5 VIITTEET JA LIITTEET

Loppuraportissa mainitut raportit ja artikkelit sekä muut Elektra-artikkelit 2000–2001:

Eeva-Liisa Aalto: ELEKTRA uusilla urilla (<http://www.lib.helsinki.fi/tietolinja/0101/elektra.htm>)

Eeva-Liisa Aalto: Elektra B kotimaisia tieteellisiä julkaisuja verkossa (<http://www.tsv.fi/ttapaht/013/aalto.htm>)

Juha Hakala: Miksi Linko ei pyöri B Linnea tietokantojen palvelimen vasteaikaongelmista (<http://www.lib.helsinki.fi/tietolinja/0101/linko.html>)

Jyrki Ilva: XML:n mahdollisuuksista Helsingin yliopiston julkaisutoiminnassa (http://www.lib.helsinki.fi/eva/xml_selvitys.pdf)

Liite 1: Kirje kustantajille uuden valtakirjan saamiseksi 18.5.2000

Liite 2: Kirje tekijöille uuden valtakirjan saamiseksi lokakuu 2000

Arvoisa kustantaja,

Julkaisunne on ollut mukana elektronisen julkaisemisen Elektra-kokeiluprosjektissa. Kokeilu on nyt laajentumassa kaikkiin Suomen yliopistoihin. Kopiosto on neuvotellut yliopistokäytöstä **sopimuksen, jossa projektiin mukaan tuleville kustantajille ja tekijöille on sovittu yhteensä 300 000 mk:n korvaus.** Nämä korvaukset jaetaan niiden kustantajien ja tekijöiden kesken, jotka lähtevät projektin jatkovaiheeseen mukaan ja **antavat siihen valtakirjan.** Pyydämme palauttamaan oheisen **kesäkuun 15 päivään** mennessä Kopiostoon.

Taustaa

Aluksi Elektra-palvelussa mukana olevia artikkeleita saattoi lukea vain seitsemässä kokeilukirjastossa. Kokemus osoitti, että palvelu oli avattava laajempaan levitykseen, jotta todellista käyttötarvetta pystyttäisiin tutkimaan.

Ensimmäinen laajentuminen oli Elektra-palvelun liittäminen kokeiluluontoisesti Helsingin yliopiston sisäiseen verkkoon 15.10. 1999 – 31.3.2000. Pyysimme kustantajilta tätä varten syksyllä 1999 **väliaikaisen valtakirjan.** Nyt, kun palvelu on laajentumassa edelleen muihin yliopistoihin, tarvitsemme väliaikaista valtakirjaa laajemman valtuutuksen. Se on tämän kirjeen liitteenä. Valtakirjan on käsitellyt ja hyväksynyt Elektra-projektin oikeudenhaltijoiden johtoryhmä. Johtoryhmässä ovat edustettuina Suomen Tiedekustantajat ry, Suomen Tietokirjailijat ry, Suomen Tiedetoimittajien Liitto ry ja Tieteellisten Seurain Valtuuskunta.

Valtakirjan sisältö

Uusitun valtakirjan oleellinen muutos kustantajan kannalta on se, että valtuutus annetaan Elektra-projektiin tai sitä vastaavaan projektiin, (jonka tarkoituksena on kehittää malli teosten välittämiseksi digitaalisessa muodossa kirjastojen hallinnoimien tietoverkkojen kautta yleisön saataville Suomessa). Kustantaja antaa Kopiostolle oikeuden myöntää puolestaan rajoitettuja käyttöluovia teoksiin, käytännössä artikkeleihin, jotka kustantaja lehdessään julkaisee.

Nyt pyydettyä valtakirjaa ei enää tarvitse uusia Elektra-projektin mahdollisesti laajentuessa. Kahden viikon kuluessa uuden asiakkaan kanssa tehdyn sopimuksen solmimisesta Kopiosto toimittaa kustantajalle kopion uudesta sopimuksesta. Kustantajalla on tällöin aina oikeus irtisanoutua projektista kirjallisella ilmoituksella. Irtisanoutuminen tulee voimaan seuraavan vuoden alussa.

Kopiosto sitoutuu omalta osaltaan valvomaan, etteivät myönnetyt käyttöluvut vaikuta kielteisesti kustantajien omaan elektroniseen tai graafiseen julkaisutoimintaan.

Korvausten jako

Korvaukset tilitetään kustantajille korvausvuotta seuraavan kalenterivuoden loppuun mennessä. Tilitysraportti toimitetaan toukokuun loppuun mennessä ja siinä ilmoitetaan, mitkä organisaatiot ovat sopineet teosten käytöstä, miten paljon julkaisuja on käytetty ja mikä on kustantajalle tuleva korvaus.

Lähetämme uusitun valtakirjamallin myös artikkelien tekijöille. Aiemmasta suosituksesta poiketen ehdotamme tekijöille, että he nyt luopuisivat korvauksestaan kustantajan hyväksi.

Lisätietoja sekä sopimuksen palauttaminen

Pyydämme palauttamaan sopimuksen oheisessa palautuskuoressa mieluiten jo toukokuun aikana, viimeistään kuitenkin kesäkuun 15 päivään mennessä. Vastaamme mielellämme kysymyksiinne, niin puhelimitse kuin sähköpostilla.

Viikolla 22 otamme varmuuden vuoksi yhteyden niihin kustantajiin, jotka eivät ole valtakirjaa palauttaneet tai muutoin ilmoittaneet kantaansa.

Ystävällisin terveisin
KOPIOSTO

Jukka-Pekka Timonen
Johtaja

e-mail: jukka-pekka.timonen@kopiosto.fi
johanna.vuorenrinne@kopiosto.fi
puhelin: 09-4315 2349

Arvoisa tieteellisten artikkelien kirjoittaja**Pyydämme Teitä lupaa käyttää tieteellisiä artikkeleitanne Elektra-projektin uudessa kehitysvaiheessa.**

Artikkelinne, jotka on mainittu tämän kirjeen kansisivulla, ovat mukana elektronisen julkaisemisen kokeiluprojekti Elektrassa. Kokeilu on nyt laajenemassa Suomen yliopistojen verkkoihin. Lehden kustantajan jo antaman valtuutuksen lisäksi Elektra-projekti tarvitsee myös Teidän lupanne artikkelien laittamiseen verkkoon.

Taustaa

Elektra-projekti lähti käyntiin vuonna 1996 seitsemässä kokeilukirjastossa. Käyttö kokeilukirjastoissa jäi vaatimattomaksi. Aidon verkkovälityksen testaamiseksi Elektra-palvelussa mukana olevat 45 eri tieteellistä lehteä haluttiin saattaa laajempaan käyttöön. Elektra-tietokoanta avattiin ensin Helsingin yliopiston sisäiseen verkkoon. Artikkelien käyttö kasvoi tällöin selvästi lokakuusta 1999 maaliskuuhun 2000 ulottuneen kokeilukauden aikana. Nyt palvelu on tarkoitus laajentaa koskemaan kaikkia Suomen yliopistoja.

Uusi valtakirja

Tämän kirjeen liitteenä olevassa valtakirjassa Teitä pyydetään antamaan Kopiostolle valtuus neuvotella ja sopia puolestanne projektimuotoisista käyttösopimuksista. Valtuutus koskee kirjoittamianne artikkeleita valtuutuksessa luetelluissa lehdissä. Kustantajan jo antaman ja tekijöiltä kerättyjen valtuutusten avulla Kopiosto voi sopia tietokantaan sisältyvien artikkeleiden käytöstä erilaisten asiakkaiden kanssa. Kopioston rinnalla tietokannan käyttöoikeuksista sopii HYK, joka vastaa tietokannan ylläpidosta, artikkeleiden luetteloinnista, digitoinnista yms.

Valtuuksien käytöstä ja sopimuksista päättää Kopiostossa projektille asetettu oikeudenhaltijoiden johtoryhmä. Siinä ovat edustettuina tieteellisten aikakausjulkaisujen tekijät, kustantajat ja toimittajat

Korvaukset

Artikkelien käytöstä on kokeiluprojektin alkuvaiheessa peritty nimellisenä korvauksena yhteensä noin 25.000 markkaa. Tämä korvaus jakautuu puoliksi tekijöiden ja kustantajien kesken. Elektra-tietokannassa on artikkeleita tällä hetkellä noin 4000 tekijältä. Yksittäisten tekijöiden korvaukset jäävät tässä vaiheessa pieniksi.

Kopiosto tilittää nämä korvaukset syksyllä 2000 kaikille niille tekijöille, jotka ovat antaneet tarvittavat tiedot. Valitettavasti vain harva tekijä yltää 20 markan korvaukseen, joka on tilitysten minimiraja.

Yllä mainitun oikeudenhaltijoiden johtoryhmän ehdotus korvausten jaoksi on, että kaikki korvaukset osoitettaisiin tässä vaiheessa kustantajille. Artikkeleiden verkkovälityksestä nyt saatavat korvaukset jäävät niin pieniksi, ettei niitä ole tarkoituksenmukaista tilittää yksittäisille tekijöille. Korvausten hyöty on paljon suurempi, jos ne kanavoidaan suoraan tieteellisten aikakauslehtien kustantajille tukemaan tieteellistä julkaisemista.

Tästä syystä valtakirjassa ehdotetaan, ettei tekijä vaatisi artikkeleidensa käytöstä tässä vaiheessa korvausta. Tekijä voi myöhemmin kuitenkin muuttaa tämän valtakirjan kohdan. Saatuaan vuosiraportin siitä, mitä teoksia hänellä on tietokannassa ollut ja mikä on niiden kohdalle tullut korvausosuus, tekijä voi kuukauden kuluessa raportin saapumisesta vaatia korvausta itselleen.

Valtakirjan täyttäminen

Pyydämme Teitä

- 1) **kirjoittamaan oman nimenne** valtakirjan ensimmäiselle sivulle kohtaan "valtuutuksen antaja",
- 2) **rastittamaan oheiseen julkaisuluetteloon ne julkaisut**
  - joissa julkaistujen tai julkaistavien artikkeleiden verkkokäyttöön haluatte antaa valtuuden
  - liittämään julkaisuluettelo allekirjoitettuna Kopiostolle palautettavan valtakirjan väliin,
- 3A) **allekirjoittamaan valtuutus** ja palauttamaan se meille, jolloin korvaukset lähetetään kustantajalle edellä kuvatulla tavalla
tai
- 3B) **allekirjoittamaan valtuutus, merkitsemään kohta 8B**, että haluatte korvaukset itsellenne ja **täyttämään liitteet** 1 ja 2 sekä lähettämään paperit meille.

Valtakirjan palautus

Palauttakaa valtakirjan **toinen kappale** oheisessa vastauskuoressa.

Yhteistyöterveisin

KOPIOSTO

Jukka-Pekka Timonen
Johtaja

TIEDUSTELUT

e-mail: johanna.vuorenrinne@kopiosto.fi
puhelin 09-4315 2349

LISÄTIETOA ELEKTRASTA:
<http://www.lib.helsinki.fi/elektra>